

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА — ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЛЮДСТВА ТА ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА НЕЇ

О.І. Дребот¹, Н.В. Палапа¹, І.О. Діхтяр²

¹Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: 0000-0003-2681-1074

e-mail: palapa60@ukr.net; ORCID: 0000-0003-3748-6414

²Український інститут експертизи сортів рослин (м. Київ, Україна)

e-mail: irs2006@ukr.net; ORCID: 0000-0001-7736-6121

Продовольство, його виробництво, розподіл і споживання — найголовніші елементи світової господарської системи. Значимість продовольчої проблеми визначається насамперед тим, що у структурі потреб людини потреба в їжі є першочерговою. До того ж ступінь її задоволення недостатній. Проблема продовольчої безпеки є однією з найважливіших світових проблем сьогодення. Зростання цін на продовольчу продукцію в умовах світової фінансової кризи призвело до того, що харчові продукти стали недоступними для багатьох сімей, особливо в країнах, що розвиваються. У статті проаналізовано різні наукові підходи, які пояснюють сутність глобальної продовольчої проблеми, місце продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави як її окремої складової. Згідно з опрацьованими матеріалами FAO (Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), систематизовано сучасні погляди на продовольчу безпеку, як одну з глобальних проблем людства, проаналізовано світовий стан продовольчої безпеки та встановлено основні чинники, що впливають на неї. Встановлено, що найбільше людей, які недоїдають, проживає в Азії (55%), Африці (37), Латинській Америці і Карибському басейні (8%). З'ясовано, що бідність є основним рушієм продовольчої небезпеки. Наведено втрати продовольчої продукції на всіх етапах її просування в ланцюгу постачання (виробництво, транспортування, зберігання та споживання), а також рекомендації FAO щодо способів трансформації продовольчих систем для розв'язання глобальної продовольчої проблеми і «забезпечення доступу усіх верств населення країн світу до доступного та здорового харчування в контексті досягнення цілей сталого та інклюзивного розвитку». Коротко охарактеризовано проблему продовольчого забезпечення і для України. За попередньою оцінкою FAO, прямі втрати активів у галузі сільського господарства внаслідок війни в Україні становлять понад 6,5 млрд дол. США. Наразі втрати доступних посівних площ сягають понад 25%, зрошуваних земель — понад 70, ягідників — близько 25, садів — 20%.

Ключові слова: забезпечення населення світу продовольством, бідність, голод, втрати продовольства, ланцюги постачання, зростання населення у світі, збройні конфлікти та війни, продуктивність сільського господарства.

ВСТУП

Проблема гарантування й підтримання належного рівня продовольчої безпеки в умовах глобалізації давно набула загальносвітового масштабу. Починаючи з 70-х років ХХ ст., коли цивілізований світ зіткнувся зі світовою зерновою кризою, людство зрозуміло необхідність створення глобального механізму забезпечення продовольчої безпеки. Для розв'язання цього завдання було зроблено такі кроки: створено низку спеціальних інституцій, укладено відповідні

міжнародно-правові документи, в окремих державах прийнято національні закони про продовольчу безпеку, розроблено й запроваджено Спільну аграрну політику в ЄС, серед Глобальних цілей сталого розвитку проголошено такі цілі, як подолання голоду і бідності, покращання здоров'я тощо (вказані цілі знайшли своє закріплення і в Указі Президента України від 30.09.2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і подолання бідності).

На даному етапі розвитку людства особливе значення світовою спільнотою приділяється продовольчій проблемі, яка є комплексом інтересів окремої людини, соціальних груп, суспільства та світового співтовариства загалом щодо задоволення потреб людини у харчових продуктах. Значимість продовольчої проблеми, насамперед, визначається тим, що у структурі потреб людини необхідність в їжі є першочерговою. Водночас власне продовольство, його виробництво, розподіл і споживання — найголовніші елементи функціонування світової господарської системи [1; 2].

Питання продовольчої безпеки слід розглядати у двох площинах: як обов'язок держави і як складову її національної безпеки. Згідно з Римською Декларацією про всесвітню продовольчу безпеку, кожна країна повинна забезпечити право людини на повноцінне харчування. У цьому документі зазначені такі складові продовольчої безпеки: фізична й економічна доступність, продовольча незалежність, надійність відносно сезонних і погодних коливань та стійкість зростання виробництва. Інша площина — національна безпека держави вимагає від неї проведення ефективної аграрної політики, створення умов для повноцінного розвитку сільськогосподарської галузі, розбудову розвиненої інфраструктури тощо. Крім того, можливості різних країн у цьому питанні істотно відрізняються [3].

Оскільки продовольча безпека є невід'ємною частиною безпечності харчових продуктів, не слід забувати, що війна, розв'язана Росією проти України, поставила під загрозу продовольчу безпеку не лише України, але й світу загалом. Адже наша країна є потужним виробником якісного продовольства та відіграє важливу роль у його світовому постачанні. І цей факт не залишився поза увагою країни-агресорки і використовується з метою провокації світової стабільності та демонстрації нібито залежності інших країн від Росії.

Проблема продовольчої безпеки стоїть майже всіх аспектів функціонування держави: від оборони та готовності боротьби з надзвичайними ситуаціями

до перспектив довгострокового розвитку. Крім того, найголовніше, вона пов'язана з якістю нашого життя. За сухими цифрами прихована доля мільйонів людей. Корисний і різноманітний раціон — це здоров'я, а відтак щастя і довголіття кожного. Фінансова доступність — можливість витратити кошти не лише на харчові продукти, а й задовольнити інші потреби: майно, одяг, відпочинок, освіту, ліки тощо. Це збільшення купівельної спроможності сімей, а тому й зростання попиту на інші нехарчові товари — запорука процвітання наступних поколінь.

Метою наших досліджень було встановити основні чинники, що впливають на одну з глобальних проблем людства — продовольчу безпеку та з'ясувати стан світової продовольчої безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Світова продовольча безпека вже давно знаходиться під пильною увагою багатьох урядів країн та міжнародних організацій. 18 вересня 2015 р. було ухвалено програмний документ ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року було ухвалено 17 Цілей сталого розвитку» у рамках якого заявлено Ціль 2 «Покінчити з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшити харчування та сприяти сталому розвитку сільського господарства». Після прийняття зазначеного документа минуло вже майже 9 років, але ситуація не покращується, а навпаки — погіршується. На погіршення світової продовольчої безпеки впливає багато чинників, зокрема пандемія COVID-19, екстремальні кліматичні та погодні умови, озброєні конфлікти, війни, соціально-економічні потрясіння й ін. Продовжує збільшуватися кількість негативних чинників та кількість голодуючого населення планети, результатом чого є погіршення світової продовольчої безпеки [4].

Продовольча безпека є однією з пріоритетних умов розвитку аграрної та економічної політики держави. У загальному

вигляді вона створює умови для ідеального стану національної продовольчої системи країни, тому більшість країн прагнуть до цього стану та постійно займаються питанням ефективного забезпечення свого населення харчовими продуктами.

Аграрний комплекс має величезне соціально-економічне значення, оскільки не лише задовольняє потреби населення у переліку найважливіших харчових продуктів, але й відображає рівень життя у тій чи іншій країні. Водночас необхідно враховувати і той факт, що сучасна ситуація у світі характеризується, з одного боку, наявністю величезної кількості голодуючих у країнах третього світу, з іншого — надлишковим виробництвом харчових продуктів у розвинених країнах, де проживає не більше 20% населення планети [5].

Питанню продовольчої безпеки присвячено достатньо велику кількість праць як вітчизняних (П. Гайдуцький (2005), Н. Шевченко (2011), Р. Кузьо (2012), Н. Волченко (2014), Г. Сиротюк (2015), В. Липчук (2015), М. Сичевський (2019) та ін.), так і зарубіжних науковців (P. Ehrlich (1968), W. Aukroyd (1975), F. Lapi, J. Collins, P. Rosset (1998) та ін.).

Варто наголосити на тому, що існують різні наукові підходи, які пояснюють сутність глобальної продовольчої проблеми. Багато вчених дотримуються думки, що неефективне державне управління лежить в основі проблеми нестачі харчових продуктів.

А. Сміт у своїй книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» у 1776 р. зазначав, що «ціна хліба, хоча і в усі часи підвладна коливанням, найбільше коливається в тих неспокійних і невпорядкованих державах, де розлад будь-якої торгівлі та зв'язків заважає тому, щоб достаток в одній частині країни полегшувало брак в іншій» і що «голод ніколи не виникав з якоїсь іншої причини, як у результаті насильницьких заходів уряду, який намагався непридатними засобами усунути незручності дорожнечі».

Відомий економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки у 1998 р. А. Сен

також поділяв думку А. Сміта і доводив, що у переважній більшості випадків голод був викликаний не браком їжі, а проблемами розподілу продовольства [6], а велика кількість жертв голодомору — це результат великомасштабних помилок суспільства [7] та водночас наголошував, що жодного разу голод із великою кількістю жертв не виникав у демократичній країні. Один з основних чинників, який посилює негативний вплив голоду на суспільство, він визначав цензуру і підкреслював, що голод виникає набагато рідше у тих країнах, де доступ до інформації штучно не обмежується владою.

Авторами О.В. Черевко та О.В. Яковенко (2016) [8] встановлено місце продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави як її окремої складової. Систематизовано основні показники, на основі яких доцільно здійснювати оцінювання стану продовольчої безпеки окремих регіонів та держави загалом.

В. Дудар [9] розкриває сутність поняття «продовольча безпека» і її роль у забезпеченні економічної безпеки держави, яке трактується як здатність держави гарантувати і задовольняти потреби людей у якісних та безпечних харчових продуктах на рівні науково обґрунтованих норм споживання для підтримання активного й здорового способу життя усіх верств населення. Вченим виявлено, що доступність харчових продуктів обмежується штучно створеною низькою платоспроможністю населення та здійснено оцінку стану продовольчої безпеки на рівні країни.

Л.Г. Каїра [10] проаналізовано питання продовольчої безпеки та основні підходи до оцінки продовольчої безпеки на глобальному рівні; висвітлено результати досліджень міжнародних рейтингових організацій щодо визначення, оцінки та прогнозування загроз у продовольчій сфері; представлено структурну характеристику універсального глобального індексу, який є динамічною кількісно-якісною моделлю оцінювання рівня продовольчої безпеки; встановлено низку чинників, які вплинули на загальну ситуацію з питань

продовольчої безпеки у світовому масштабі та на зміну глобального індексу продовольчої безпеки України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У дослідженнях використано методичний інструментарій, що включає економіко-статистичний метод, порівняльний аналіз, синтез, узагальнення та метод експертних оцінок.

На основі аналізу наукових джерел та матеріалів FAO (Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН) систематизовано сучасні погляди на продовольчу безпеку, як одну з глобальних проблем людства, проаналізовано світовий стан продовольчої безпеки та встановлено основні чинники, що впливають на неї.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

З розвитком техніки і технологій, науково-технічного прогресу з'являються і глобальні проблеми, які безпосередньо впливають на середовище проживання людини та людство взагалі.

Глобальними називають проблеми, які стосуються всього світу, призводять до значних, нерідко незворотних соціально-економічних і біологічних втрат на планеті,

створюють загрозу існуванню людства і потребують для свого розв'язання координованої співпраці всіх країн. Серед сучасних глобальних проблем розрізняють кілька груп: політичні, етнічні, демографічні, економічні, соціальні, продовольчі, екологічні. Серед них, своєю чергою, виокремлюють вужчі аспекти, що впливають на окремі сторони життя людства. Наприклад, проблема етнічних воєн, енергетична проблема, проблеми освіти та охорони здоров'я тощо. Водночас чіткого поділу немає: усі глобальні проблеми взаємопов'язані, навіть часткове розв'язання однієї може кардинально вплинути на іншу. На теперішньому етапі розвитку суспільства загострилися політичні питання, особливо проблема збереження миру. Водночас слід усвідомлювати, що серед глобальних проблем немає важливіх чи другорядних. Усі вони потребують нагального розв'язання, доброї волі народів, керівників держав, національних і релігійних лідерів, значних матеріальних та фінансових затрат (*табл. 1*) [11].

Одна з глобальних проблем, яка напряму впливає на забезпечення продовольчої безпеки у світі — демографічна. Найбільша кількість населення у Китаї та Індії, що становить майже 36% усього населення Землі (див. *табл. 1*). І ці дві країни посідають дві перші сходинки за кількістю населення.

Таблиця 1. Глобальні проблеми людства [11]

Політичні	Соціальні	Економічні	Продовольчі	Екологічні	Демографічні	Етнічні
Проблема збереження миру	Проблеми охорони здоров'я	Сировинна проблема	Проблема голоду і недоїдання	Забруднення атмосфери	Демографічний «вибух»	Низький рівень етнонаціональної політики
Екстремізм	Проблеми освіти	Енергетична проблема	Проблема перевиробництва	Забруднення гідросфери	Проблема старіння націй	Загострення й зіткнення інтересів націй і етнічних груп
Міжнародний тероризм	Проблеми злочинності	Подолання відсталості країн, що розвиваються	Проблема забезпечення населення вітамінами	Деградація земель	Висока смертність дітей	Внутрі- й міжнаціональні конфлікти

Політичні	Соціальні	Економічні	Продовольчі	Екологічні	Демографічні	Етнічні
Регіональні конфлікти	Проблеми нарко- та алкозалежності			Знищення біорізноманіття	Міграція населення внаслідок воєнних конфліктів	Проблема етнічних війн
Гібридні війни						

В інших 8-ми країнах з 10-ти проживає від 1,73 до 4,34% населення від населення всієї планети. Україна займає 38 місце за кількістю населення з показником 42 млн осіб. Однак, враховуючи те, що останній перепис населення в Україні відбувся у 2001 р., пандемію COVID-19 та повномасштабну загарбницьку війну, що розв'язала Росія, і яка вже третій рік в Україні вбиває як наших військових, так і цивільне населення, то наразі вже не 42 млн осіб.

За прогнозами ООН щодо зростання населення світу, зробленими на початку 2000-х років у розрізі регіонів, найбільше населення проживає в Африці та Азії. Якщо станом на 2010 р. у цих двох регіонах проживало 75,1% усього населення планети, то у 2050 р. на території цих двох регіонів проживатиме 78,7% усього населення Землі. І якщо подивитися у динаміці, починаючи з 2010 р., кількість населення в Азії, Африці, Латинській і Північній Америці та

Океанії зростатиме, то в Європі — знижуватиметься (табл. 2).

За оновленими у доповіді ООН 2019 р. даними, впродовж найближчих 30 років населення Землі зросте на 2 млрд осіб і до 2050 р. досягне 9,7 млрд, а у 2100 р. — 11,2 млрд осіб [12]. 50% приросту населення впродовж подальших трьох десятиліть нададуть дев'ять країн — Індія, Нігерія, Пакистан, ДР Конго, Ефіопія, Танзанія, Індонезія, Єгипет і США. За прогнозами аналітиків, у 2027 р. Індія лишить позаду себе Китай і посяде перше місце у світі за чисельністю населення. Кількість жителів Тропічної Африки до 2050 р. подвоїться.

Якщо ці прогнози реальні, то кількість продовольства для такої чисельності населення має у 2050 р., порівняно із сьогоднішнім рівнем, збільшитися на 60%. Крім того, на фоні певних успіхів упродовж останніх двадцяти років щодо скорочення від 17 до 11% частки населення світу, яке хронічно

Таблиця 2. Топ 10 країн світу за кількістю населення (за даними ООН, 2019 р.)

№	Країна	Кількість населення, млн осіб	Відсоток від населення Землі	Регіон
1	Китай	1 394,4	18,16	Азія
2	Індія	1 356,4	17,66	Азія
3	США	333,3	4,34	Америка
4	Індонезія	269,5	3,51	Азія
5	Пакистан	213,3	2,78	Азія
6	Бразилія	209,4	2,73	Америка
7	Нігерія	200,1	2,53	Африка
8	Бангладеш	168,0	2,19	Азія
9	Росія	146,9	1,91	Євразія
10	Мексика	133,1	1,73	Америка
38	Україна	42,0	0,55	Європа

голодує, нині маємо ситуацію, коли абсолютна кількість голодуючих зростає.

Починаючи з 2020 р. продовольча безпека в усьому світі значно погіршилася. Основною причиною стала всесвітня пандемія COVID-19, через яку кількість голодуючих осіб почала стрімко збільшуватись по всій планеті. Основний негативний вплив проявився у зменшенні доходів населення та зростанні цін на продовольство.

За оцінками FAO на початку пандемії COVID-19 у 2020 р. від 720 до 811 млн жителів планети зіткнулися із проблемами недостатнього продовольчого забезпечення (в середньому 768 млн осіб). У 2019 р. 690 млн людей у світі (8,9%) недоїдали, а 8,2% світового населення жили в бідності. Порівняно з 2019 р. у 2020 р. від голоду в Африці постраждало на 46 млн людей більше, майже на 57 млн — в Азії, приблизно на 14 млн людей більше в Латинській Америці та Карибському басейні. Найбільше від недоїдання потерпало населення в країнах Азії (418 млн), Африки (282 млн), а також у Латинській Америці і Карибському регіоні (60 млн) осіб (рис. 1) [13–15].

Глобальна продовольча проблема полягає у спроможності Землі прогнати

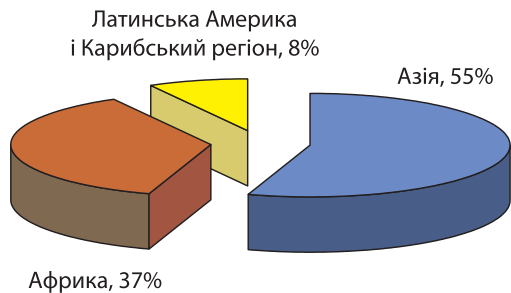

Рис. 1. Частка людей у світі, яке не доїдає

теперішнє і майбутні покоління. Декларація FAO (Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН) так формулює поняття продовольчої безпеки мешканців планети: «Продовольча безпека людей — це повсякчасний фізичний та економічний доступ людей до безпечної та поживної їжі, необхідної для задоволення їхніх харчових уподобань і дієтичних потреб, що забезпечує активний і здоровий спосіб життя». Не всі держави можуть гарантувати продовольчу безпеку своїм громадянам. Майже 800 млн людей щодня голодують, ще 2 млрд потерпають від дефіциту мікроелементів (рис. 2).

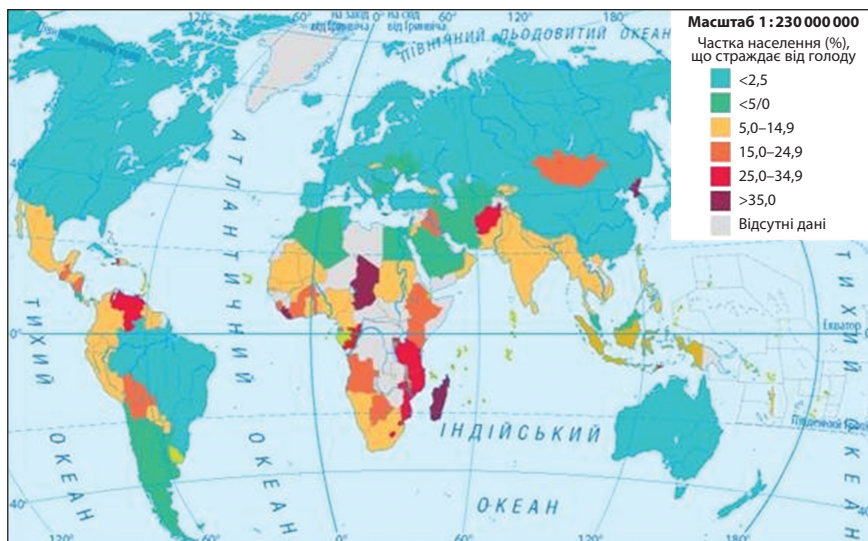

Рис. 2. Поширення голоду у світі (2020 р.)

Примітка: https://vchys.com.ua/geography/images/25/images_files/image181.jpg

Сільське господарство і продовольча безпека нерозривно пов'язані між собою. Сільськогосподарський сектор у кожній країні залежить від наявних природних і людських ресурсів, а також від політики тієї чи іншої держави. Уся проблема в тому, що 80% голодуючих у світі прямо залучені до виробництва харчових продуктів. Саме аграрні країни більше за інших схильні до голоду. Адже справа не стільки у кількості їжі, скільки у купівельній спроможності населення.

Бідність на міжнародному рівні визначається як життя менш ніж на 1,90 дол. США на день. **Бідність, а не наявність харчових продуктів є основним рушієм продовольчої небезпеки.** Підвищення продуктивності сільського господарства необхідне для збільшення доходів сільських домогосподарств та доступу до доступної їжі, але є недостатнім для забезпечення продовольчої безпеки. Докази свідчать про те, що скорочення бідності та продовольча безпека не обов'язково рухаються у парі. Основною проблемою є відсутність економічного (соціального та фізичного) доступу до харчових продуктів на національному й побутовому рівнях та недостатнє харчування. Продовольча безпека не тільки вимагає достатнього запасу продовольства, але також передбачає наявність, доступ і використання всіма людьми різного віку, статі, етнічної приналежності, релігії та соціально-економічного рівнів [16].

Зонами критичної продовольчої ситуації у світі є країни Африки, розташовані на південь від Сахари (за винятком дер-

жави Південна Африка), країни Південної і Південно-Східної Азії. Найскладнішою є ситуація в межах «полюсу голоду» – території близько 20-ти країн Тропічної Африки, в яких дуже високі темпи приросту населення і низькі темпи приросту виробництва продовольства. Середньодобова забезпеченість їжею у цих країнах оцінюється на 35–45% меншою від рекомендованих FAO норм. Причиною голоду є неспроможність країн, що розвиваються, виробляти продукти або купувати їх на зовнішніх ринках через примітивну аграрну культуру, складність природних умов і скромні державні доходи. У деяких країнах голод спричинений масштабними збройними конфліктами (Сирія) чи витратою економічних ресурсів на військові, а не нагальні людські потреби (КНДР, що посідає останнє місце в рейтингу країн за середньою калорійністю добового раціону людини).

За даними Всесвітнього економічного форуму, понад 3 млрд людей не можуть собі дозволити здорове харчування, а більше 1,5 млрд людей – їжу з мінімальним рівнем основних поживних речовин. Не зважаючи на те, що людям не вистачає їжі, продовольчі системи поступово сприяють зміні клімату, викидаючи до 1/3 глобальних парникових газів. У світовому масштабі вони здійснюють вирубку тропічних лісів на 80% і є основною причиною деградації ґрунтів і опустелювання, дефіциту води та зниження біорізноманіття [17].

За експертними оцінками у ланцюгу постачання втрачається понад 3,5% усього продовольства. Найбільші втрати в Руанді (6,4%), Індії (5,6), Гані (5,2), Габоні (5), Алжирі (4,6), Єгипті (4,4%) та інших країнах переважно Африки, Латинської Америки та Карибського басейну (табл. 3). До того ж найменший показник втрат у Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Чехії, Словаччині, Болгарії, Кіпрі, Угорщині, Сербії, Японії та інших країнах і коливається в межах 1,5–2,5%.

Згідно з даними експертів із продовольчих систем UNEP та некомерційної організації WRAP, 17% усієї доступної для

Таблиця 3. Глобальні продовольчі втрати в ланцюгу постачання (торгівлі)

Частка втрат продовольства в торгівлі, %	Кількість країн
1,5–2,5	56
2,5–3,5	69
3,5–4,5	39
4,5–5,5	4
Понад 5,5	2
У середньому 3,0	170

Примітка: за даними інформації FAO.

споживання людиною їжі витрачаються даремно. Вказана втрата харчових продуктів відбувається по всьому ланцюжку постачання харчових продуктів — від збирання врожаю до роздрібно́ї торгівлі. Щороку у світі втрачається близько 1 млрд т харчових продуктів. З них 30% зернових, 40–50% коренеплодів, фруктів та овочів, 20% м'яса та молочних продуктів, а також 35% риби псується на кожному етапі ланцюга постачання від виробника до споживача.

В одних країнах (переважно у Північній Америці, Європі та на Далекому Сході) мешканці регулярно викидають придатну для вживання їжу, адже виробляють і купують її більше, ніж з'їдають. У той самий час в інших регіонах (Африці, Південній Америці, на Близькому Сході і Південній Азії) люди недоїдають — у них занадто мало грошей, щоб купити їжу. Останню викидають усі: і виробники, і продавці, і споживачі. І в такому випадку, загалом, має бути розподіл продовольства за потребами. Однак тут виникає проблема: порушуються логістичні ланцюги. Практично неможливо доставити необхідну кількість тієї чи іншої продукції з одного кінця планети в інший.

У країнах, що розвиваються, пропадає третина врожаю через відсутність складів, холодильного устаткування і транспортних засобів, втрачається під час збору врожаю та його зберігання внаслідок недостатнього технічного оснащення, знищується шкідниками, а в індустріальному світі споживачі і продавці викидають стільки ж готової їжі, що становить 1,3 млрд т на рік [18].

Втрати продовольчої продукції відбуваються на кожному із чотирьох етапів її просування в ланцюгу постачання: виробництво, транспортування, зберігання та споживання [17].

Досить значна частка аграрної продукції втрачається ще на етапі її виробництва. Основні причини: застаріла агротехніка і технології, що зменшує потенційний врожай та не дозволяє ефективного догляд за ним, а також призводить до втрат під час його збирання. Порушення технології збирання зумовлює від 10 до 20% втрат, а в не-

сприятливих умовах навіть до 30% і більше вирощеного врожаю. Під час транспортування псується до 40% продуктів. Основні причини: неправильне розміщення на полицях усередині вантажного транспорту; порушення температурного режиму; великі відстані, які доводиться долати від полів до кінцевих споживачів.

На псування продукції на етапі зберігання впливає мінливість попиту, нестача складів із наявністю холодильних установок та недотримання температурних режимів, обмежений термін придатності. Залежність від транспортування продовольства з країни в країну також впливає на продовольчу безпеку. Наприклад, повне припинення постачання, що сталося через закриття кордонів у зв'язку з пандемією і навіть заборона експорту деякими країнами є однією із причин загострення нинішньої глобальної продовольчої кризи. Інший аспект цієї проблеми — це бідність населення країн світу.

Ще один аспект продовольчої проблеми — це надто низька продуктивність сільського господарства в багатьох країнах світу. Про це свідчить аналіз урожайності пшениці, яка залишається глобальною стратегічною продовольчою культурою для мільярдів людей по всьому світу.

Лише одна третина країн світу здатна гарантувати прийнятний рівень продуктивності вирощування пшениці понад 4,4 т/га, який забезпечує раціональний мінімум продовольчих потреб власного населення (табл. 4).

Більшість країн світу неспроможні забезпечити себе пшеницею через низьку продуктивність функціонування продовольчих систем, яка зумовлена недостатнім рівнем використання добрив та застосування високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур. До того ж світовий досвід свідчить про значні можливості підвищення продуктивності вирощування сільськогосподарських культур, які дають змогу знизити ризики глобальної продовольчої кризи.

Відсутність достатньої кількості їжі негативно впливає на здоров'я, здатність

Таблиця 4. Ефективність вирощування пшениці у світі

Середня урожайність, т/га	Кількість країн
0,40–1,40	21
1,40–2,40	29
2,40–3,40	26
3,40–4,40	13
4,40–5,40	10
5,40–6,40	13
6,40–7,40	6
7,40–8,40	3
8,40–9,40	2
9,40–10,40	1
У середньому 6,73	124

Примітка: за даними інформації FAO.

здобувати освіту та заробляти на життя, а також спроможність громад процвітати. У звіті FAO рекомендовано шість способів трансформації продовольчих систем для розв'язання глобальної продовольчої проблеми і «забезпечення доступу всіх верств населення країн світу до доступного та здорового харчування в контексті досягнення цілей сталого та інклюзивного розвитку»:

- інтеграція гуманітарної політики, сталого розвитку та міжнародної підтримки в регіонах, що постраждали від конфліктів;
- підвищення стійкості до зміни клімату в продовольчих системах;
- посилення витривалості найбільш уразливих до економічних негараздів верств населення;
- втручання в ланцюги постачання харчових продуктів для зниження вартості поживних харчових продуктів;
- боротьба з бідністю та структурною нерівністю, забезпечення заходів на користь бідних та інклюзивних;
- зміцнення харчового середовища та зміна поведінки споживачів для просування моделей харчування з позитивним впливом на здоров'я людини та навколишнє середовище.

Глобальна зміна клімату, ріст населення, зростання цін на харчові продукти та

стихійні лиха впливають на продовольчу безпеку та провокують світову продовольчу кризу.

Зберігає свою актуальність ця проблема і для України. Відповідно до Глобального індексу продовольчої безпеки Україна, отримавши згідно з даними Держстату України у 2021 р. рекордний урожай зернових і олійних культур (107 млн т), посіла лише 54 місце, маючи високі показники доступності, якості й безпечності, але значно поступаючись іншим державам у показнику «ресурси і сталий розвиток». Фактично саме цей показник і не дав змоги Україні посісти вищі місця у Глобальному індексі продовольчої безпеки. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, ситуація тільки погіршується. Весь світ спостерігає за тим, як ворог нищить аграрний потенціал нашої країни, як палають у пожежах десятки й сотні гектар урожаю зернових культур тощо. Все це створює реальну загрозу продовольчої кризи як на внутрішньому, так і на регіональному та глобальному рівнях. І саме ці події дали змогу оцінити справжню роль України у забезпеченні продовольчої безпеки світу, зрозуміти, що наша держава фактично виступає одним з гарантів глобальної продовольчої безпеки [19].

Війна не тільки принесла горе і смерті, примусила мільйони українців залишити свої домівки, але й завдала величезних збитків нашим аграріям і зумовила появу нових загроз у сфері продовольчої безпеки. Внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів зафіксовано загибель стад сільськогосподарських тварин (очікується втрата до 30% поголів'я), знищено або пошкоджено тваринницькі ферми, сільськогосподарську техніку, об'єкти аграрної інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості (зокрема, зерносховища, елеватори), меліоративні системи і споруди, врожай сільськогосподарських культур, ліси, виноградники, сади, значної шкода завдано ґрунтам.

За попередньою оцінкою FAO, прямі втрати активів у галузі сільського госпо-

дарства внаслідок війни в Україні становлять понад 6,5 млрд дол. США. Наразі втрати доступних посівних площ становлять понад 25%, зрошуваних земель — понад 70, ягідників — близько 25, садів — 20%. Отже, повномасштабна війна на території України створює неабиякі загрози не тільки у сфері ведення агробізнесу, але й у сфері забезпечення продовольчої безпеки не тільки України, а й значної кількості інших держав.

Україна відіграє важливу роль у гарантуванні продовольчої безпеки у світі, але наразі, стикнувшись із проблемою забезпечення себе необхідним мінімумом продовольства за окремими групами харчових продуктів та логістичними проблемами може експортувати значно менші обсяги сільськогосподарської продукції. Поряд із загальною глобалізацією світових ринків продовольства, національні продовольчі системи стають дедалі більш інтегрованими, взаємопов'язаними та взаємозалежними, на сьогодні 4/5 населення Землі (6,4 млрд осіб) щодня повністю або частково харчуються за рахунок імпорту продовольства [20].

Отже, не зважаючи на розвиток технологій, зростання рівня розвитку індустриальних країн та збільшення запасів продовольчих товарів, проблема голоду в світі й досі залишається не вирішеною.

ВИСНОВКИ

Однією з найгостріших і найважливіших проблем сучасних економічних відносин продовжує залишатися продовольча проблема. В основі виникнення глобальної продовольчої проблеми лежить багато чинників, які так чи інакше впливають на її стан у певних регіонах світу. Найбільш значущими з них, на нашу думку, є низький рівень життя більшості населення країн, що розвиваються, супроводжуваний бідністю. Не варто забувати і про інші чинники, що пов'язані з глобальною зміною клімату, родючістю ґрунтів та їх забрудненням, збільшенням населення планети, зростанням цін на харчові продукти та стихійні лиха, а також недостатнє державне регулювання сфери продовольчого забезпечення у багатьох країнах, що розвиваються. Крім того, сільське господарство стикається з двома величезними і суперечливими труднощами: необхідністю забезпечити якісною та екологічно безпечною їжею зростаюче населення планети, яке за оцінками аналітиків ООН до 2030 р. сягне 8,5 млрд та збереженням навколишнього середовища. На наш погляд, один із шляхів вирішення проблем — використання інноваційних технологій на всіх етапах (виробництво, транспортування, зберігання та споживання) з метою забезпечення продуктивності і стійкості продовольчих систем в усьому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: кол. моногр. / за ред. А.П. Голюкова, О.А. Довгаль. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 347 с.
2. Палапа Н.В., Дем'янюк О.С., Нагорнюк О.М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення. *Аерокологічний журнал*. 2022. № 2. С. 34–45. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263314>.
3. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. URL: <https://bakertilly.ua/id44424/>.
4. Кучечук Л.В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сер.: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2022. № 16. С. 34–40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-16-04>.
5. Гмиря В.П. Продовольча безпека як головний вектор розвитку економіки країни. *Регіональна економіка*. 2019. Вип. 6 (140). С. 8–13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-6-2>.
6. Sen A. Poverty and Famines: an Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Clarendon Press, 1981. 257 p.
7. Dreze J. and Sen A. Hunger and Public Action. Oxford: Clarendon Press, 1989. 373 p.
8. Черевко О.В., Яковенко О.В. Основні фактори впливу на продовольчу безпеку регіону як основу національної безпеки. *Економіка та держава*. 2016. № 12. С. 68–71.
9. Дудар В. Продовольча безпека України та складові її забезпечення у контексті економічної безпеки держави. *Вісник ТНЕУ*. 2016. № 2. С. 20–32.
10. Каїра Л.Г. Продовольча безпека: оцінка сучасного стану. *Інтелект XXI*. 2023. № 1. С. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.3>.
11. Продовольча та екологічна безпека України в умовах воєнного стану: кол. моногр. / за ред.

- О.І. Дребот. Київ: Вид-во НУБіП України, 2022. 266 с.
12. Світові демографічні прогнози 2019: ключові моменти: доповідь ООН. URL: <https://news.un.org/en/story/2019/06/1040621>.
  13. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/about/en/>.
  14. Boero V., Cafiero C., Gheri F. et al. Access to food in 2020. Results of twenty national surveys using the Food Insecurity Experience Scale (FIES). Rome, FAO. 2021. 95 p.
  15. ФАО, МФСР, ЮНІСЕФ, ВПП и ВОЗ. 2021. Краткий обзор. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире — 2021. Преобразование продовольственных систем в интересах обеспечения продовольственной безопасности, улучшения питания и экономической доступности здоровых рационов питания для всех. Рим, ФАО, 2021. URL: <https://doi.org/10.4060/cb5409ru>.
  16. Продовольча безпека. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/>.
  17. Глобальна продовольча безпека: старі проблеми, нові виклики та ефективні рішення. URL: <https://www.growth.in.ua/hlobalna-prodovolcha-bezpeka-stari-problemy-novi-vyklyky-ta-efektyvni-rishennia/>.
  18. Продовольча безпека планети. URL: http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Prodovolcha_bezpeka_planety.htm.
  19. Курман Т.В. Продовольча безпека: проблеми правового забезпечення в умовах глобалізації і воєнного стану. *Дискусійна панель VI Харківського міжнародного юридичного форуму*: матеріали тез доповідей учасників (м. Харків, 07 жовт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 64–68.
  20. Продовольча безпека: світові тенденції та можливість агропродовольчого комплексу України: кол. моногр. / за ред. Л.В. Шинкарук. Київ, 2022. 307 с.

REFERENCES

1. Holikova, A.P. & Dovhal', O.A. (Eds.). (2015). *Transformatsiya mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v epokhu hlobalizatsiyi: kolektyvna monohrafiya [Transformation of international economic relations in the era of globalization: a collective monograph]*. Kharkiv: KHNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
2. Palapa, N.V., Demyanyuk, O.S. & Nagornyuk, O.M. (2022). Prodovol'cha bezpeka Ukrainy: stan ta aktual'ni pytannya s'ohodennya [Food security of Ukraine: current state and current issues]. *Ahroekologichnyy zhurnal — Agroecological journal*, 2, 34–45. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2022.263314> [in Ukrainian].
3. Shcho take svitovaya prodovol'cha bezpeka i chomu Ukrainyina posidaye 63 mistse u reytnyhu [What is global food security and why Ukraine ranks 63rd in the ranking]. (n.d.). URL: <https://bakertilly.ua/id44424/> [in Ukrainian].
4. Kuchechuk, L.V. (2022). Svitova prodovol'cha bezpeka: tendentsiyi ta vyklyky [World food security: trends and challenges]. *Visnyk KHNU imeni V.N. Kapazina. Sepiya: Mizhnapodnividosyn. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm — Herald of V.N. Kapazin KhNU. Sepia: International relations. Economy. Country studies. Turizm*, 16, 34–40. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-16-04> [in Ukrainian].
5. Hmyrya, V.P. (2019). Prodovol'cha bezpeka yak holovnyy vektor rozvytku ekonomik ukraïny [Food safety as the main vector of economic development of the country]. *Rehional'na ekonomika — Regional economy*, 6 (140), 8–13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-6-2> [in Ukrainian].
6. Sen, A. (1981). *Poverty and Famines: an Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford: Clarendon Press [in English].
7. Dreze, J. (1989). *Hunger and Public Action*. Oxford: Clarendon Press [in English].
8. Cherevko, O.V. & Yakovenko, O.V. (2016). Osnovni faktory vplyvu na prodovol'chu bezpeku rehionu yak osnovu natsional'noyi bezpeky [The main factors influencing the food security of the region as the basis of national security]. *Ekonomika ta derzhava — Economy and the state*, 12, 68–71 [in Ukrainian].
9. Dudar, V. (2016). Prodovol'cha bezpeka Ukrainy ta skladovi yiyi zabezpechennya u konteksti ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Food security of Ukraine and components of its provision in the context of economic security of the state]. *Visnyk TNEU — Herald of TNEU*, 2, 20–32 [in Ukrainian].
10. Kayira, L.H. (2023). Prodovol'cha bezpeka: otsinka suchasnoho stanu [Food security: an assessment of the current state]. *Intelekt XXI — Intelligence XXI*, 1, 16–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.3> [in Ukrainian].
11. Drebota, O.I., Bendasyuk, O.O. & Palapa, N.V. (2022). *Prodovol'cha ta ekolohichna bezpeka Ukrainy v umovakh voyennoho stanu: monohrafiya [Food and environmental security of Ukraine under martial law: monograph]*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Svitovi demohrafichni prohnozy 2019: klyuchovi momenty: Dopovid' OON [World Demographic Projections 2019: Key Points: UN report]. (2019). URL: <https://news.un.org/en/story/2019/06/1040621> [in Ukrainian].
13. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/about/en/> [in English].
14. Boero, V., Cafiero, C., Gheri, F. et al. (2021). Access to food in 2020. Results of twenty national surveys using the Food Insecurity Experience Scale (FIES). Rome, FAO [in English].
15. ФАО, МФСР, ЮНІСЕФ, ВПП і ВОЗ (2021). Краткий обзор. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире — 2021. Преобразование продовольственных систем в интересах обеспечения продовольственной безопасности, улучшения питания и экономической доступности здоровых рационов питания для всех [Brief overview. The State of Food

- Security and Nutrition in the World 2021: Transforming food systems to achieve food security, improved nutrition and the affordability of healthy diets for all]. Rim, FAO. URL: <https://doi.org/10.4060/cb5409ru> [in Russian].
16. Prodovol'cha bezpeka [Food safety]. (n.d.). URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/> [in Ukrainian].
  17. Hlobal'na prodovol'cha bezpeka: stari problemy, novi vyklyky ta efektyvni rishennya [Global Food Security: Old Problems, New Challenges, and Effective Solutions]. (n.d.). URL: <https://www.growhow.in.ua/hlobalna-prodovolcha-bezpeka-stari-problemy-novi-vyklyky-ta-efektyvni-rishennia/> [in Ukrainian].
  18. Prodovol'cha bezpeka planety [Food security of the planet]. (2015). URL: http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Prodovolcha_bezpeka_planety.htm [in Ukrainian].
  19. Kurman, T.V. (2022). Prodovol'cha bezpeka: problemy pravovoho zabezpechennya v umovakh hlobalizatsiyi i voyennoho stanu [Food security: problems of legal provision in the conditions of globalization and martial law]. *Dyskusiyna panel VI Kharkivs'koho mizhnarodnoho yurydychnoho forumu: materialy tez dopovidey uchashnykiv [Discussion panel of the VI Kharkiv International Legal Forum: abstracts of reports of participants]*. (pp. 64–68). Kharkiv [in Ukrainian].
  20. Shinkaruk, L.V. (Ed.). (2022). *Prodovol'cha bezpeka: svitovi tendentsiyi ta mozhlivosti ahroprodovol'choho kompleksu Ukrayiny: kolektyvna monohrafiya [Food security: global trends and opportunities of the agri-food complex of Ukraine: a collective monograph]*. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 27.06.2024
